KONTAKTNÄTET
RIKSORGANISATION FÖR IDEELLA KULTURFÖRENINGAR

2024-12-09

www.kontaktnatet.se
Organisationsnummer: 814400-6122

Remissyttrande:
Bildning, utbildning och delaktighet (SOU 2024:42) – Diariernr U2024/01680

Kontaktnätet ställer sig bakom de remissyttranden som givits från Ax – Kulturorganisationer i samverkan (Ax) och MAIS – Musikarrangörer i Samverkan (MAIS). Utöver vad som där framgår vill Kontaktnätet lämna nedan fördjupande synpunkter.

Inledning
Kontaktnätet välkomnar en utredning om folkbildningen, då det är hög tid att se över hur en av de viktigaste idéerna genom historien gällande bildning har utvecklats och vad som kan behövas för att folkbildningen som idé och form ska kunna följa utvecklingen och även i framtiden utgöra ett fundament för allas förutsättningar att fritt, frivilligt och på sina egna villkor söka bredda sina kunskaper, färdigheter och möjligheter. Vi kan inte nog understryka vikten av folkbildningen som idé.

Sammanfattning av ställningstaganden
Kontaktnätet ser positivt på och tillstyrker utredningens förslag om syfte.

Kontaktnätet avstyrker dock förslagen om delmål i dess nuvarande form, då de behöver förbättras i detaljer.

Kontaktnätet ser positivt på en ökad övergripande transparens kring offentliga stöd till folkbildningen. Kontaktnätet avstyrker dock förslagen - i sina nuvarande former - kring åtgärder för ökad transparens och insyn i bidragsanvändningen, nya förordningsstyrda krav på mottagare av statsbidrag till folkbildningen samt effektivisering av kontroll av statsbidraget.

Kontaktnätet tillstyrker utredningens förslag om att bibehålla självbestämmandemodellen.

Kontaktnätet avstyrker förslaget till alternativ självförvaltningsmodell som innefattar MUCF.

Angående syfte, mål och delmål
Kontaktnätet ser positivt på utredningens förslag om ändrad målstruktur och delmål, då dessa i det nya förslaget fått ökad tydlighet kring syfte och mål.

Kontaktnätet välkomnar och tillstyrker syftesbeskrivningen ”att säkerställa finansieringen av en infrastruktur för folkbildning i hela landet för att på så sätt främja det övergripande målet för folkbildningspolitiken”. Detta syfte indikerar att statens intresse ska vara att se till att folkbildningens strukturer har goda förutsättningar att finnas och verka, samt att detta i sig grundar för måluppfyllelsen. Som en parallell så saknar vi exakt detta inom vårt fält, det vill säga inom kulturområdet, där vi efterlyser kulturpolitiska direktiv som syftar till att säkerställa infrastruktur som har en bredd och demokratisk form och som – precis som folkbildningens infrastrukturer - har sin utgångspunkt i civilsamhället.

Syftesbeskrivningen stärker också den idé som brukar refereras till som ”principen om armlängds avstånd”, det vill säga ett oberoende från politisk styrning.

Däremot avstyrker Kontaktnätet nuvarande formuleringar av delmålen, då vi anser dessa behöver förbättras och nyanseras.

Vi anser:
* att demokrati behöver finnas med i minst ett av dessa, då folkbildningen genom historien varit en struktur som främjat en demokratisk utveckling. Utredningen nämner (s. 30) att folkbildningens verksamhet utgör ett brett bidrag till demokratin, men detta behöver även framgå i målformuleringarna.

* att ett av folkbildningens främsta mål behöver vara att människor får möjligheter att utvecklas utanför det traditionella utbildningsväsendet. I nuvarande delmålsformuleringar finns risk att allt för stort fokus hamnar på arbetsliv och studier.

Angående modell för styrning
Kontaktnätet ser positivt på en ökad transparens kring hur medel för folkbildning används generellt. Vi ser också positivt på sådan statistik som ökar kunskapen om studieförbundens roll i samhället i allmänhet. Vi hoppas att med ökad kunskap om folkbildningen kommer också ökad kunskap om civilsamhället i stort och om kulturlivet. Vi ser positivt på ökad transparens på ett övergripande plan.

Däremot ser vi stora risker med utredningens förslag på hur detta ska ske, exempelvis att det uttryckta förslaget kring ökad kontroll och förändrad så kallad ”balanspunkt” kommer leda till ökade administrativa kostnader och ökad byråkratisering, för att inte tala om att en sådan förskjutning riskerar minska folkbildningens oberoende roll.

Eftersom i princip inga nya medel tillförs (snarare tvärtom om vi ser till samtidens utveckling av anslagen till folkbildningen) så kommer detta att kräva att folkbildningen avsätter ännu mer resurser till kontroll. Det innebär att då kommer folkbildningen med stor sannolikhet behöva skära ned på verksamhet. I det läget finns stor risk att folkbildningen kommer skära ned på - redan över lång tid förtunnade – resurser till olika verksamheter, resurser som kan vara helt avgörande för att folkbildningen ska vara tillgänglig för alla medborgare - i hela landet. Här ser vi att det – i synnerhet mot bakgrund av det nya fördelningssystemet som nyligen införts - riskerar drabba de verksamheter som inte är folkbildningens ”profilverksamheter”, verksamheter som är sköra och i utkanten av civilsamhällets traditionellt etablerade strukturer, det vill säga exakt de som folkbildningen behöver och ska nå. Detta är inte heller spekulationer, då vi kan se tydligt i rapporten ”Replokalskris i musiksverige” hur konsekvenserna av minskade medel till studieförbunden slår mot det redan hårt utsatta och i mångt och mycket kulturpolitiskt eftersatta musiklivets förutsättningar.

Det finns även risk att en sådan riktning som föreslås gällande den tänkta balanspunkten kommer att leda till ett missriktat och ogrundat misstänkliggörande av civilsamhället och demokratiska strukturer, något som då kommer leda till ökat utanförskap för redan utsatta grupper i samhället. Det är viktigt att folkbildningen har förtroende och möjligheter att nå grupper med utanförskap, men också utsatta människor och de som står långt från samhället. Folkbildningen har historiskt varit en part som kunnat nå ut och möta människor, tillföra information, öka kunskap, bidra med sammanhang,

möjliggöra möten och skolning i demokratiska idéer och öka möjligheterna för en meningsfull tillvaro för alla medborgare.

Kontaktnätet avstyrker förslaget om att bidragsmottagare ska redovisa vilka samverkansparter som har deltagit i den statsbidragsberättigade folkbildningsverksamheten (s.32), i alla fall så länge det riskerar drabba organisationer som arbetar med människor som är utsatta och där sådan redovisning riskerar göra dem till måltavlor för antidemokratiska rörelser. Det behöver finnas en tillit till studieförbundens självförvaltning och kontroll. Vägen dit kan vara ökad kontroll av studieförbunden i sig, men det krävs eftertanke kring hur sådan kontroll ska ske. En balanspunkt och sättet som staten utövar kontroll över civilsamhället måste också ta stor hänsyn till föreningsfrihet, yttrandefrihet, konstnärlig frihet, mänskliga rättigheter, barnkonventionen, mm.

I Sverige har vi byggt ett starkt demokratiskt grundat samhälle på tillit, inte på kontroll. I tider som dessa är det viktigt att sätta just tilltro till folkbildningens strukturer, samtidigt som den behöver omges av ett tydligt regelverk som säkerställer att skattemedel används korrekt. Det vi ser är att folkbildningens aktörer drabbats av stora nedskärningar och brottas med stora utmaningar att få medel att räcka till verksamheterna och att det ska finnas infrastrukturer som möjliggör folkbildningen, det vill säga det som är det föreslagna målet med folkbildningspolitiken. Balanspunkten som utredningen föreslår behöver därför justeras så att den balanserar, vilket för att vara tydliga innebär att den behöver viktas mot folkbildningen, inte staten.

Ett problem större än folkbildningen?

Det behövs i sammanhanget även en större analys av folkbildningens roll för civilsamhällets övriga delar för att förstå och kasta ljus på många av utmaningarna med folkbildningen som utredningen lyfter fram. Kanske handlar flera av problemen som syns och som de senaste åren synliggjorts alltmer inom folkbildningens strukturer inte om problem med folkbildningen i sig som idé och i grunden kanske inte om folkbildningens infrastrukturer och dess verksamheter, utan vittnar om att det finns ett mycket större problem i samhället, utmaningar som även reflekteras i folkbildningen? Folkbildningen möter allt svårare uppdrag, en större population och en värld som förändras snabbt, mycket snabbare än politiska direktiv. Folkbildningen har inte tilldelats resurser för att möta denna utveckling utan tvingats arbeta med mer eller mindre oförändrade anslag, trots att uppdraget i takt med samhällsutvecklingen blivit mycket större. Det är i ett sådant läge kanske inte konstigt att det knakar, att kontroll kan brista, att resurser inte räcker för att möta upp och arbeta proaktivt. Det innebär inte att det är godtagbart med slarv eller fusk, men det innebär att förklaringsmodellerna till det som inträffar även behöver se till en bredare kontext. För att möta brister behövs resurser. En reform utan resurser är sällan kraftfull.

Folkbildningens roll gentemot kulturlivet

Utredningen gör på flera sätt ett bra arbete med att adressera och se över vilken roll som folkbildningen ska ha gentemot kulturlivet och på vilket sätt folkbildningen ska fungera gentemot kulturlivet, där vi tolkar förslaget som att folkbildningen ska vara en slags katalysator, en stärkande kraft som bidrar till ökad delaktighet i kulturlivet. Detta förslag gör något relativt historiskt, då det särskiljer folkbildningens infrastruktur från det fria kulturlivets infrastruktur och belyser hur dessa ska samexistera. Detta innebär nödvändigtvis inte att utvecklingen kommer vara till det sämre för kulturlivet, men det tydliggör att politikområdet för folkbildningen inte ska ta totalt ansvar för det fria kulturlivets infrastrukturer. Detta väcker i sin tur frågan om var ansvaret för att dessa strukturer ska ha

förutsättningar att verka och frodas då ska finnas.

Men folkbildningen behöver ställas i en kontext. Ffolkbildningen har en mycket viktig roll att spela i civilsamhället och för kulturlivet. Civilsamhällets, däribland det fria kulturlivets infrastrukturer, behöver kunna utgöra en motpart och samverkanspart, som tillsammans med folkbildningens aktörer kan möta samhällsutmaningarna och vara möjliggörande för människors utveckling, sammanhang och demokratiska delaktighet, för att inte tala om individens möjligheter till en meningsfull tillvaro, bildning och självförverkligande. Föreningslivet är en av demokratins grundpelare och behöver jämte folkbildningens infrastrukturer stärkas upp. Då kan folkbildningen också leverera det folkbildningen gör bäst. Om folkbildningens infrastrukturer kan möta upp starka och demokratiskt formade infrastrukturer i civilsamhället så kommer detta i sig att bidra till just ökad bildning och ökad delaktighet.

Men, från vår horisont ser vi att folkbildningen sedan 1974 haft ett oproportionerligt stort ansvar för kulturlivet. Folkbildningen har och är en oerhört viktig infrastruktur som historiskt också stärkt upp och utvecklat landets kulturliv. Men vi ser också att folkbildningen, framför allt studieförbunden, även haft en del negativa effekter på kulturlivets förutsättningar. Detta är svårt att adressera utan att det framstår som att vi kritiserar folkbildningen. Vi vill framhålla att folkbildning är något vi värnar och tror på. Däremot är det viktigt att – som utredningen också försöker – kunna lyfta fram strukturella problem och kunna förhålla sig till dessa på ett kritiskt sätt.

Ett exempel på en negativ effekt är att under de senaste 50 åren har studieförbunden fått ett allt större inflytande över landets musikhus och replokaler. Sverige har under 1900-talets senare hälft satsat massor på att bygga upp viktiga infrastrukturer för det fria och ideellt organiserade kulturlivet, exempelvis i form av just möteslokaler, scener, replokaler och andra verksamhetslokaler, där det även funnits medel för verksamhet. Detta är en av de viktigaste grunderna för det svenska ”musikundret” eller kanske man ska säga ”kulturundret”. Men de senaste årtiondena har vi sett en fruktansvärd nedtrappning och brist på utveckling, åtminstone när det kommer till att värna och stärka de strukturer inom kulturlivet som finns inom det fria och ideellt organiserade kulturlivet.

Om vi tar replokalerna som exempel så har dessa infrastrukturer gått från att i mångt och mycket varit i föreningsregi och i symbios med studieförbunden, till att bli studieförbundens egna verksamheter. Kopplingen till det fria och ideellt organiserade kulturlivet har minskat. Det gör att strukturerna blir väldigt utsatta och när det blir nedskärningar så försvinner de successivt, vilket drabbar rötterna i landets musikliv. I dagsläget finns inte resurser och strukturer i det fria och ideellt organiserade kulturlivet för att möta replokalskrisen, som uppstår på grund av nedskärningarna i folkbildningen och devalveringen av värde på statsbidraget till följd av bristande uppräkningar av anslagen. Även om utredningen inte kunnat adressera de senaste årens utveckling så är det egentligen inget nytt att strukturerna är mycket sköra och försvagade. Däremot är det nu extra tydligt.

Att folkbildningen har en stark koppling till kulturlivet och utgör en viktig stödstruktur för detsamma är inte samma sak som att folkbildningen därmed kan ta eller bör ha ansvar för hela denna del av civilsamhället. Ett oproportionerligt stort ansvar riskerar att få negativa konsekvenser. Med stor sannolikhet är det som vi ser utspelas. Snarare än att folkbildningen i sig brister så brister det politiska ansvaret för såväl folkbildningen som kulturlivet och civilsamhällets infrastrukturer och

förutsättningar. Vi menar att det är inte folkbildningen som ska ha ansvar för det fria och ideellt organiserade kulturlivets infrastrukturer. Dessa behöver också stärkas och stöttas med tidsenlig och tydlig politisk idé som värnar och stärker, såväl i samtiden som långsiktigt.

Det behövs en stark infrastruktur för folkbildning men det behövs också en mycket mer utvecklad och stärkt infrastruktur för det fria och ideellt organiserade kulturlivet.

Övrigt

Kontaktnätet avstyrker förslaget till alternativ självförvaltningsmodell som innefattar MUCF. (s. 31)

Kontaktnätet anser också att medel som återbetalas (s. 34) ska stanna inom folkbildningen och inte betalas åter till staten. Sådana medel bör i stället omfördelas till andra, behövda verksamheter inom folkbildningens infrastrukturer.